DE VISCHMARKT TE LEIDEN
(STAEDELSCHE KUNST INSTITUT TE FRANKFURT a. M.)

28

Om Simson's leed te vergrooten, laat zich de trouwelooze Dalila door een eleganten stamgenoot ondubbelzinnig liefkoozen. Een beul vertelt aan verheugde Filistijnen, dat hij er toe over zal gaan, Simson's oogen uit te steken. Jan Steen's phantasie verplaatst dit tooneel weer in een weidsch, luchtig gebouw, met uitzicht door hooge kolonnades in een schoon verlicht landschap. Dit is een der grootste stukken van den schilder, ca. twee meter breed. Te Antwerpen vindt men een derde werk, dat kleiner maar zeer aan het Keulsche verwant is.

Weer een ander door Jan Steen geliefkoosd onderwerp van het Oude Testament is de geschiedenis van Esther. De fraaiste van die schilderijen, die ons Esther met Ahasverus en Haman aan een vorstelijken disch vertoonde, bezat Rud. Kann te Parijs. De koning, in geelzijden gewaad met purperen mantel en rijken turban springt woedend op van tafel en bedreigt Haman. Esther, in kostbaar witzijden kleed, strekt smeekend de hand naar den vorst uit. Het stuk is schitterend van kleur, waartoe bijdraagt een meesterlijk geschilderde pauw, die met schotel en al van de tafel valt. Ook dit is een zeer groote schilderij, meer dan $1^1/_2$ meter breed. In Petersburg, bij Graaf Potocky te Parijs en elders bevonden zich andere schilderijen met ditzelfde onderwerp. De schilderij van Graaf Potocky is een herhaling van een fraaier exemplaar, thans in de Verzameling Dreesman te Amsterdam (pl. 7). De compositie is hier te veel op elkaar gedrongen, het gebaar van Ahasverus wat theatraal, en Esther heeft weinig uitdrukking op het gelaat. Maar onmiddellijk zal men een aantal interessante details opmerken, die de meesterhand weer verraden. Zoo de knappe dienstmaagd links, die de tinnen kan zoo gracieus draagt en met groote belangstelling gadeslaat wat er gebeurt. En de hevige ontsteltenis in Haman's trekken en houding. De figuur van Esther is hier ook veel fraaier geschilderd dan op het andere exemplaar.

Onlangs is weer een zeer omvangrijk doek (ruim 1.75×1.47) voor den dag gekomen, en eigendom van een landgenoot (Mr. Vroeg, kasteel Mookerheide, Mook) geworden. Het stelt, echter, op den achtergrond, den Dans om het gouden Kalf voor. De schilder heeft zich hier, wat sterk!, laten verleiden, er een genrestuk van te maken. Op den voorgrond zien wij een dame, geheel in witte zijde gekleed, die goede sier maakt met een naast haar zittend heer die op den triangel speelt. Er is heel wat op dit groote stuk te zien – er wordt op allerlei instrumenten gespeeld, een neger laat den tamboerijn tingelen, overal wordt lustig gedronken en geklonken en links klimt een jongen in een boom. Een oude vrouw biedt een

geldstuk aan een met bloemen overladen lachend deerntje. Kostbaar vaatwerk, perzische tapijten ontbreken niet. Volgens Hofstede de Groot of den Catalogus Beschey, Antwerpen 1776, zouden de hoofdfiguren Jan Steen en Margaretha van Goyen voorstellen. Alleen de laatste lijkt er wel wat op. De compositie is overladen en onrustig, maar weer treft ons hier een rijkdom van interessante details.

Meer dan eens schilderde Jan Steen Mozes, die water uit de rots doet ontspringen. Een exemplaar (95 X 1.00) in de verzameling-Johnson te Philadelphia, is verwant aan den hierboven genoemden dans om het Gouden Kalf. Het is beter van compositie en laat ons rechts dezelfde dame (Jan Steen's Vrouw?) zien, hier gedrenkt door een gehelmden soldaat, die van zijn wit paard gestapt is. Links, vooraan, zit een ouder gehelmd man te drinken. In het midden, op den voorgrond, houdt een jongen een kostbaar metalen vaatwerk onder het uit de rots neerstortende water, waarachter Mozes staat, hemelwaarts blikkend, in traditioneel gewaad en met de vurige teekenen op het hoofd. Aaron staat achter hem. Bij de rots een echtpaar; de knappe jonge vrouw laat het kind drinken uit een kommetje, dat de vader vasthoudt. Gretig grijpt het kind naar de lafenis. Rechts héél vooraan een aardig jongetje, uit een kroes drinkend. Hij heeft een bladerkrans op het hoofd. Een doorkijk in het midden op een bergachtig landschap, met een menigte figuren, kameelen, alles zeer zorgvuldig van teekening, geeft diepte aan de schilderij. En ook hier ontbreekt niet Jan Steen's bruin en wit gevlekte, langharige hond, die mede zijn dorst lescht. Rechts nog een man, met uitgestrekte armen, juichend bij het gezicht van het water, bijna een kind, dat huilt, omverloopend.

Een half zoo groot stuk, op paneel, in het Städel'sche Museum te Frankfurt, is geheel en al anders opgevat. Mozes staat links boven op de rots waaruit een waterval neerstort. Er onder staat een allergracieust vrouwenfiguurtje, het bovenlijf ontbloot, de armen met een sierlijk gedreven vaatwerk hoog houdend onder het stroomend water. Dit wordt reeds tot een beek, waaruit o.a. een moeder met dorstig kind water schept, terwijl een jongetje dat met beide handjes doet. Rechts komen verscheidene menschen, o.a. een halfnaakte man, met drinkgerei aangeloopen. De rots vormt bijna den geheelen achtergrond. Maar hier mist men „het Volk Israëls"; terwijl men op de andere schilderij meer dan 50 figuren kan tellen, zijn er hier slechts een 20-tal. Daarentegen hier een fijn licht en donker, dat Rembrandt's invloed verraadt.

Leiden bezit ook een schilderij met een Bijbelsch onderwerp van zijn beroemden stadgenoot. Op een doek van

DE DAM TE AMSTERDAM

(KON. OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP TE AMSTERDAM)

30

DE DUIVENTIL
(VERZAMELING S. DE JONGE TE PARIJS)

30

1.10 X 1.45 br. schilderde Jan Steen Laban, die Rachel achterhaald heeft en bezig is te zoeken naar de door haar medegenomen „teraphim" (pl. 8). Het is een fraaie, rustige compositie. In een boschrijk, vriendelijk landschap legert rechts de karavaan van Rachel met allerlei vee en kameelen, zij zit met een kind op haar schoot, in bijna vorstelijke kleederen onder een hooge parasol. Naast haar staat Laban met den rug naar den beschouwer; hij heeft nog niets kunnen vinden.

Alleraardigst is op den voorgrond de groep spelende kinderen, ook de gesticuleerende bediende bij Laban is goed. Ik heb vroeger zelf het jaartal 1661 op dit stuk gezien; het is eens bij een reiniging verdwenen.

Een groot stuk (1.06 X 1.58 br.) van geheel anderen aard hangt te Kopenhagen. Onze afbeelding (pl. 6) geeft er een goed denkbeeld van. Wij zien den jeugdigen held David, na het verslaan van den reus Goliath feestelijk ingehaald door de dochter van Saul, Michal, met een rei van bekoorlijke maagden. David, met het reuzenzwaard van Goliath in de linkerhand, drukt met de rechter de aardige Michal hartelijk de hare. Achter haar wordt door mannen en vrouwen voor den ingang van een vestingachtig gebouw op alle mogelijke en onmogelijke instrumenten muziek gemaakt. Heel links speelt de lachende Jan Steen op een klein viooltje. Op een postament staat een bronzen wierookbrander (?) en daaronder leest men:

Soli Deo Gloria
Theeft Godt behaeght
Dat Davit 't heeft gewaeght
Als hy Goliat verslogh
En Saul in 't hart wrogh
Victorieus hy treet vooruyt
Hier verwelkomt van syn bruyt.

Links toont een kleine dreumes, die ook al getrommeld heeft, zijn groote verachting voor het op den grond liggend hoofd van Goliath. Rechts het leger der Israëlieten (heel knap is het gewoel dier menigte geschilderd) en vooraan Saul op een strijdwagen. Waar een gedeelte der schilderij niet vrij is van conventie, is Jan Steen in de groep links met den uitbundigen nar, die op den tambourijn slaat, heelemaal in zijn element en het geheel is toch een verbazend knappe compositie. Het stuk is gejaarmerkt 1671.

Jan Steen's schilderij: de twaalfjarige Jezus in den tempel bij de schriftgeleerden (Museum Basel) behoort tot de zeer bizondere bijbelsche stukken van den meester, die hier blijkbaar aan Rembrandt gedacht heeft (pl. 10). In de uitdrukking van dat wondere knaapje, in zijn plechtig gebaar, is het hem gelukt een groote waardigheid te leggen, die wij in die mate zelden bij hem aantreffen. Joseph heeft ook hier weer de oude, wat suffe trekken, die hij hem steeds gaarne

geeft, en Maria, die hij tooide met een ultramarijnblauw gewaad, is toch slechts de eenvoudige, bezorgde moeder, die tracht haar zoontje mee naar huis te krijgen. Voor een katholiek, die Jan Steen was, is deze opvatting wel zeer merkwaardig. Hij trachtte in dit tafereel iets bovennatuurlijks te leggen, door die ons bevreemdende zwarte wolken, die er een Rembrandtiek effect, iets bizonder fantastisch aan geven. Een groot gedeelte er van is in een clair-obscur gehuld, dat toch overal transparant blijft. Onder de schriftgeleerden treft weer menige karaktervolle kop. Zoo die oude in een nis gezeten geestelijke met een boek voor zich, en vooral die geturbande man, zijn hoofd op de rechter steunend, de knijpbril in de linkerhand, rustend op het boek, zooeven door hem geconsulteerd. Wat vergramd en wantrouwend ziet hij den jeugdigen debater aan. Alle details, het wierookvat op den voorgrond, de groote foliant in den linkerhoek, zijn weer even verzorgd als altoos. Terwijl hij anders op zijn bijbelsche stukken gaarne iets grappigs, guitigs aanbrengt, ontbreekt dit hier ten eenenmale. In den jongen man met turban in den linker hoek der schilderij zou men een portret willen zien.

Een bijbelsch onderwerp, waaraan onze kunstenaar met voorliefde heel veel zorg besteedde, en dat hij minstens zes malen uitvoerig schilderde, is de Maaltijd in Kanaän. Ook hier weder toont hij zijn onbegrensde scheppingskracht, door er telkens een geheel andere schilderij van te maken, een geheel nieuwe compositie, waarbij slechts enkele motieven, en dan nog steeds gewijzigd, gebruikt werden. Wij beelden de rijkste en compleetste schilderij uit die groep hier af: eens in de beroemde Hope-Collection, nu in die van den Heer Beit te Londen. De afbeelding maakt een nadere beschrijving overbodig. Ik wil nog even wijzen op den bekeerden jongeling rechts, wiens gebaar, wiens vol aandoening op Jezus gerichte blik ons zeggen, dat hij door het wonder getroffen, ontroerd is. Het overige gezelschap geniet slechts van den lekkeren wijn, waarmede de gastheer, die Jan Steen's trekken schijnt te dragen, den Wonderdoener een: Proost! toeroept. Een gelukkige vondst is dat oude mannetje op den voorgrond; hij heeft een beetje te veel van het goede genoten, en wordt nu door zijn vrouw, die nog een schoteltje voor morgen ingerekend heeft, vermaand huiswaarts te gaan. Volmaakt van schildering en kleur is het stilleven van goud en zilver en kristal op de tafel rechts, waarbij de krachtig-oranje chinaasappel een groote rol speelt. Dat beeldje er bij, 't is maar een klein détail – maar hoe meesterlijk is het gedaan! Op dit stuk is alles te bewonderen: de rijkdom der schijnbaar zoo losse compo-

ZIGEUNERS IN LANDSCHAP
(EX. THO. AGNEW & SONS TE LONDEN)

DE ZIEKE VROUW

(VERZAMELING VAN DER HOOP, 'S RIJKSMUSEUM TE AMSTERDAM)

sitie, de prachtige achtergrond, de buitengewone zorg waarmede alles geschilderd is, zonder maar een zweem van Dou'sche peuterigheid, de harmonische kleurenweelde, waarvan onze afbeelding helaas geen denkbeeld kan geven.

Geheel anders is de samenstelling van het omvangrijke doek in de verzameling van den Hertog van Arenberg, dat men vroeger te Brussel bewonderen mocht. Hier is een reusachtig, fraai gedrapeerd gordijn aan de zoldering opgehangen, dat diepte aan het doek geeft, een procédé dat Jan Steen meermalen op zijn stukken aanwendde, zoo op den oestermaaltijd in het Mauritshuis als elders.

Op den achtergrond zit op een estrade het jeugdig paar aan een wèlvoorzienen disch. Jezus staat er bij en houdt de hand als zegenend boven een wijnkan. Een trap geleidt naar de zeer groote zaal waar links een tafel gedekt is vol schotels en bekers, maar de gasten schijnen gedeeltelijk ambulant te zijn, deels vertrekkende. Een jongetje rolt nog een vat wijn aan, een gelukkige moeder geeft het kind de borst, terwijl een achter haar staand oud heer haar toedrinkt. Links ziet men door open hallen en vensters in een park. Rechts gaat een meid met een kaars in de hand een hooge trap op om de bruidskamer in orde te brengen. Daarnaast de ingang van een kelder (waaruit nog een vat te voorschijn gebracht wordt) en daarboven op een soort balcon, met kleurig perzisch tapijt behangen, een klein orkest, dat er lustig op los speelt. Dit stuk, 1.36 Meter breed, telt circa 70 figuren en is niet minder zorgvuldig uitgevoerd dan het vorige, dat kleiner is (0.81 Meter breed). Een derde, veel kleiner stuk, in het Museum te Dresden is minder gelukkig van compositie. Het eigenlijke feest is, met kleine figuurtjes, geheel op den achtergrond aan den gang; links staat Jezus geheel alleen, op een estrade. Alle aandacht wordt afgeleid door twee groepen met groote figuren, links een liggende vrouw, die een kind uit een kroes laat drinken, rechts de kelderknecht, die een man met een viool in de hand een glas champagne aanbiedt, en een vrouw, misschien de vrouw des huizes.

Een breed, schetsachtig, zeer ongelijk geschilderd stukje bij den Heer R. Mosse te Berlijn, wellicht niet geheel door Jan Steen voltooid, is weêr heel anders van samenstelling. In het midden, om een klein, rond tafeltje, waarop een vruchtenstilleven, zitten en staan gasten te proeven, terwijl twee bedienden groote kannen vullen. Links staat Jezus met een stralenkrans om 't hoofd, edel van uitdrukking, terwijl een oud man met gevouwen handen, hem ontroerd toespreekt. Nog drie figuren daarbij, de overigen met zeer joodsche typen.

Rechts achter, in een klein vertrek, schijnt het jonge paar alleen te zitten. Nog een fluitspeler, een keldermeester en een meid, die een schotel met eten naar boven draagt. In het midden, boven, een balustrade, waarvan een tapijt neêrhangt. In 1663 schilderde hij weêr een maaltijd in Kanaän. (1921 te Londen geveild) als compositie minder gelukt maar met prachtige details, o.a. het kind, dat een hondje laat opzitten, een groep in 't midden van drie figuren waarbij een getulbande Oosterling, het geheel Rembrandtiek verlicht.

Op een groot doek (1.08 Meter breed) koos Jan Steen, drie jaren voor zijn dood, in 1676, nòg eens dit onderwerp voor een uitvoerige schilderij. Links ziet men door een grootsche kolonnade waarboven een talrijk orkest, (met een man die ijverig de pauken hanteert) een stad met trotsche gebouwen. In de hal zitten en bewegen zich vele gasten, terwijl Jezus, stralenbekranst, met gevouwen handen tegen een zuil leunt, hier door een oude vrouw in biddende houding vereerd. Links een steenen beeld van Mozes met de tafelen der wet. Rechts een estrade waarop de feesttafel met het jeugdig paar, aan wie een kelderknecht een groot fluitglas presenteert. Rechts vooraan de vader van de bruid met turban op, de moeder, zeer elegant, een wit hondje caresseerende, de grootmoeder die een klein kind mee laat proeven, en in het midden van het doek Jan Steen, die hier de rol van den rijkelijk verzadigden gast speelt, lachend als altijd met een zittend gast pratende, terwijl zijn vrouw (zou het hier Maria Herculens zijn?) hem naar huis tracht te troonen.

Hoewel nog vol groote kwaliteiten, is dit werk niet zoo volmaakt van afwerking als het Beit'sche, ik zou zeggen: met minder liefde en overtuiging geschilderd.

Een schilderij uit dienzelfden tijd, (het was meen ik 1675 gedateerd) ook van dezelfde grootte als de 't laatst genoemde maaltijd van Kanaän, thans in de verzameling van Oss in den Haag, stelt Jezus, de geldwisselaars uit den tempel drijvend, voor. Ook hier weêr een groot aantal figuren, en zeer vermakelijke, geestige details. Hoe levendig is de angst der drie wisselaars links geschetst, die trachten hun geldstukken, die uit den zak rollen, nog te redden! De vrouw met het biggetje onder den arm, die oude vrouw met haar mandje met eieren, de kinderen die de duiven die wegvliegen trachten te vangen, een andere vrouw, met de beide armen wijd uitgestrekt, wanhopig naar den vertoornden Jezus kijkend, die zelf een tafel schijnt omgeworpen te hebben en met een geesel er op los slaat. Bij het ontzettend gewoel blaffende honden, alles over elkaar tuimelend, rechts nog een knappe vrouw, elegant gekleed, naast

HET BEZOEK VAN DEN DOKTER
(VERZAMELING HERTOG VAN WELLINGTON TE LONDEN)

33

DAER BAET GEEN MEDECIJN, HET IS DER MINNEPIJN

(KONINKLIJKE KABINET VAN SCHILDERIJEN TE 'S-GRAVENHAGE)

34

een vloekenden kerel met een gans in de hand, een hoenderkorf op den rug. En heel links, vlak bij 't ergste gewoel, ligt kalm een kalf te wachten wat er met hem gebeuren zal. Natuurlijk is de schilderij onrustig geworden, toch vindt men een contrast met al die beweging in de massale grootschheid van het tempelgebouw, bij wiens breede lijnen al dat menschelijk gedoe klein wordt. Door een hooge poort ziet men in een stad met een weinig Oostersch torentje.

Schilderde Steen in zijn laatsten tijd die werken op bestelling? Of uit pure liefhebberij? Wat koos hij dan toch tijdroovende en moeielijke onderwerpen! Wij kennen uit het Nieuwe Testament vooral een reeks van Aanbiddingen der Herders. Een daarvan vindt men hier afgebeeld, pl. 9, (Graaf Pininsky, Lemberg). Rechts zien wij Maria gezeten; haar in profiel gezien gelaat is ernstig en op het kindeke gericht, waarvoor een herder met verweerd gezicht geknield ligt. Achter Maria een aardig jongetje met bolle wangen, dat heel lief naar den pasgeborene staart. Een groot deel van den voorgrond wordt ingenomen door een zeer goed geschilderden ezel, en den kop van een koe. Het is alsof die beesten onder den indruk zijn, en men ziet hoe Jan Steen ook dieren met meesterschap behandelde. Daarachter Joseph, die van een oude vrouw eieren in ontvangst neemt, terwijl achteraan, door een poort, nog een aantal herders en boeren allerlei eetwaren komen brengen.

Een ander, kleiner stuk, in het Bredius-huis in den Haag. Ook hier vele belangstellenden. Een oud paartje komt rechts aangestrompeld; een herder bij het Kindeke geknield, met een echte boeventronie, doet al zijn best een vroom gezicht te zetten. Maria, in rood kleed met blauwen mantel, ziet er zwak en vermoeid uit. Ook hier een doedelzakspeler, een jongen en een meisje bij het vuur spelend, enz. Het licht schijnt niet alleen van de kaars te komen, die de oude Joseph vasthoudt, maar uit het Kind te stralen. Weer anders en zeer levendig is dit onderwerp behandeld in de fraaie en groote schilderij van het Museum te Aix en Provence. Prachtig daar de uitdrukking van innige vroomheid op 't gelaat van den ouden, kaalhoofdigen herder, die met gevouwen (hoe prachtig geteekende!) handen voor het kleine Jezuskindje knielt, terwijl Maria voorzichtig voor hem het doekje oplicht, dat het hoofdje bedekt. Een guitig lachend meisje zegt een aardigheid tegen den mede lachenden Joseph, die de kaars vasthoudt, die het gezelschap verlicht. Een jonge vrouw met grooten stroohoed op 't hoofd draagt een lantaarn. Achter haar een op te grooten stok leunende, gebaarde herder, die zijn blijdschap luid schijnt te kennen te geven. Een jongen, die eerbiedig

zijn muts heeft afgenomen, kijkt met aandacht naar het Kindeke in de kribbe. Rechts op den voorgrond het timmergereedschap van Joseph, links nog kinderen en een hond. Dit stuk is het grootste en wellicht fraaiste van deze reeks. Er was vroeger in de Verzameling Arenberg te Brussel nog een zeer bedorven stukje met dit onderwerp, dat eenigszins aan het vorige deed denken maar m.i. uit een vroegere periode van den schilder stamt. In de familie Allard te Brussel zag men eertijds een heilige familie, die veel geleden had. Het Jezuskind, op den schoot van Maria gezeten, speelt met den kleinen Johannes, die de attributen: een lammetje en het kruis, vertoont. Voorts Elisabeth, Joseph, die zijn timmermansvak beoefent en eenige gevleugelde engeltjes.

De geschiedenis van den Verloren Zoon werd ook meermalen door Jan Steen geïllustreerd; vooral waar de gelijkenis hem in licht gezelschap doet toeven.

Nog onlangs is er weêr een interessant werk van Jan Steen voor den dag gekomen, dat tot deze groep behoort en zelfs niet in den grooten Catalogue raisonné van Hofstede de Groot voorkomt. Het is daarom al merkwaardig, omdat de schilder hier nog op ouderwetsche manier twee periodes uit het leven van den Verloren Zoon op één, nog al groot, paneel (47.5 X 64.5) vereenigt. Rechts, met den rug tegen de tafel, met één voet op een stoof!! het wijnglas in de opgeheven linker, met de rechter gul eene schoone betalend, die achter hem staat, zien wij den (hier niet zeer fraaien) jongeling en pleine débauche. In het wat leege vertrek zien wij eenige figuren boven op een estrade, half bedekt door prachtig geschilderde draperieën. Links, voor een open venster, staat een jongen op een groote trompet te blazen. En door dat venster, in de verte, zien wij, klein, denzelfden „Verloren Zoon" bij een boerenhof de varkens voederend. Tegen het venster een groote luit en muziekboeken op een bankje. (Eigenaar de Heer Svenonius te Stockholm.)

Maar wij hebben een treffende en gevoelige voorstelling van de terugkomst van den zoon en de begroeting van den vader (pl. 11). Onwillekeurig denkt men aan Rembrandt's grootsch doek te Petersburg, waarop men den zoon van achteren ziet, en aan die handen vol mededoogende liefde, die de vader op dat moede hoofd legt. Zoo diep gaat Jan Steen niet; toch is er een uitdrukking van dankbare blijdschap op het gezicht van den teruggekeerde en het schoone avondlandschap verhoogt de stemming. Het stuk is kleurig, een sterk rood domineert. De vader toont zichtbaar zijn vreugde en het hondje niet minder, dat vroolijk tegen zijn terugkeerenden meester opspringt.

35

HET ZIEKE MEISJE (Zie No. 34)
(VERZAMELING EARL OF NORTHBROOK TE LONDEN)

36

HET BEZOEK VAN DEN DOKTER
(MUSEUM TE SCHWERIN)

Alweder is dit een omvangrijk stuk dat 1 M. 20 hoog is. Het is eigendom van Graaf Wachtmeister Slot Kulla-Gunnerstorp (Zweden). Andere gelijkenissen bijv. van den Rijken Man en Lazarus, hebben een minder gelukkige vertolking ondergaan.

Het is niet toevallig, dat Jan Steen zich niet aan tooneelen uit Jezus' lijden en sterven gewaagd heeft. Maar er is één bijbelsch verhaal, dat toch wel tot de zeer moeilijke onderwerpen behoort, dat ook Rembrandt meer dan eens behandeld heeft: de Emmausgangers (pl. 13), waarvan Jan Steen een geheel bizondere „lezing" gegeven heeft, die een der sieraden van 's-Rijks Museum is en een nieuw bewijs voor 's meesters groot genie. Rembrandt en zoo vele anderen schetsen ons het oogenblik, waarop de aan den disch zittende Heiland door de verbaasde gastheeren herkend wordt. Jan Steen schilderde de twee Emmausgangers .... slapend, alléén aan den disch; de dienstmaagd, de jonge bediende, die nog een glas inschenkt, zien niets van „het wonder", zijn alleen verbaasd dat hun meesters slapen. Links, vaag, buiten, de Christusgestalte, als een onwerkelijke figuur, een schim. Heeft Jan Steen ons daarmede willen zeggen: die vrome mannen waren ingeslapen bij den maaltijd en hadden toen een vizioen: Jezus, die ze aansprak, die mede aan tafel kwam zitten en toen geheimzinnig verdween? Er is iets verbazend moderns in de opvatting van deze prachtige schilderij. Het rustige slapen der beide vrome mannen, een sober koloriet – de Emmausgangers zijn in het bruin, als waren zij monniken, de jongen in het rood, de meid in witte hemdsmouwen – de magische verschijning van Jezus, alles stemt hier plechtig, en men vergeet geheel welk een grappenmaker onze schilder gewoonlijk is. Ook dit doek is omvangrijk: 1.34 meter hoog en ruim 1 meter breed. Het is jammer, dat het stuk iets geleden heeft.

Het is niet doenlijk al de bijbelsche onderwerpen, die Jan Steen behandelde, hier te beschrijven. Een ervan, de genezing van den blinden vader van Tobias is in 1864 met het Museum Boymans verbrand. Andere stukken, de geschiedenis van Tobias betreffende, zijn verloren geraakt. Het huwelijk van Tobias is onlangs te Rome teruggevonden. Een groot stuk, als de opgaven juist zijn meer dan $2^1/_4$ meter breed, Johannes de Dooper, predikend in de woestijn, is zoek. Een ander, weinig aantrekkelijk waarin het landschap door Jan Wils geschilderd is, hangt in de verzameling Hage te Nivaa.

Onder de zuiver historische stukken die Jan Steen ons heeft nagelaten, is wellicht het fraaiste, grootste en schitterendste de groote Antonius en Cleopatra, eertijds bij Lord

Ribblesdale, thans eigendom van den Heer Anton Mensing te Amsterdam. De afbeelding in zwart (pl. 14), die wij er van aanbieden, geeft maar een zwak denkbeeld van dit meesterstuk. Een kleiner werk in het Museum te Göttingen is 1667 gedateerd. Mogegelijk ontstond het groote (1.13×1.92!) een of twee jaren later. Men speelde omstreeks dien tijd op onze theaters een in 1669 verschenen Treurspel „met Vliegwerken": Cleopatra van D. van Kouwenhoven. Het kan zijn, dat Jan Steen, vóór den druk, kennis gekregen had van den tekst, of dat men het, nog volgens het Manuscript, vroeger speelde. Er zal wel eenige samenhang zijn tusschen het tooneelwerk en deze twee schilderijen. (Bij de familie Rothschild te Frankfurt moet nog een derde, weer anders gecomponeerd, exemplaar zijn). Wellicht had hij het verhaal bij Plinius in een vertaling gelezen.

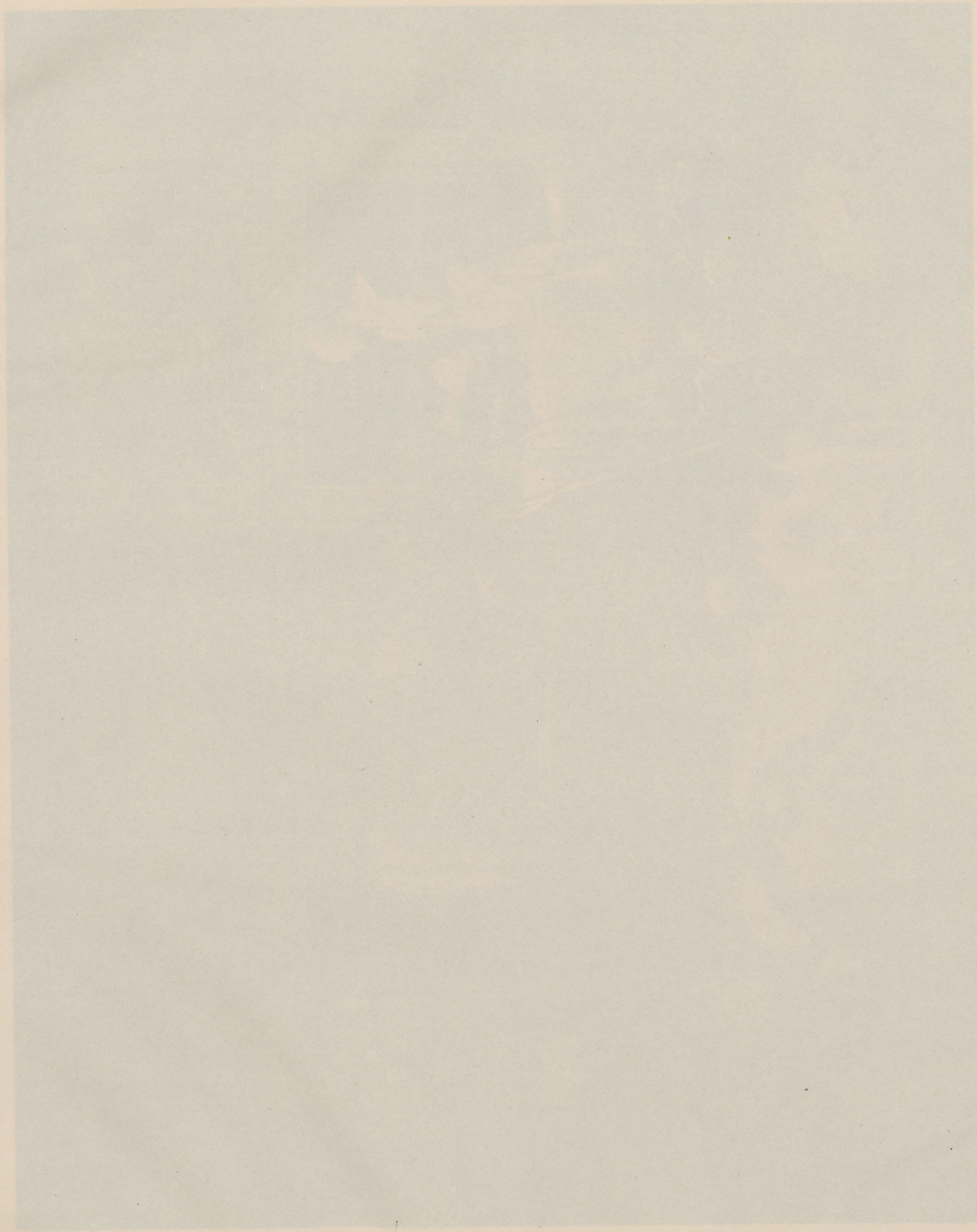
De schilder spreidt in deze prachtige compositie een kleurenweelde ten toon, die wel het uiterst bereikbare is, zonder in 't minst bont of rammelend te worden.

Het kleed van Cleopatra is licht zilver-blauw met goudbrokaatrand. Het is een soort „weêrschijn" – zijde vol fijne nuances. Zij zit op een karmijnfluweelen kussen. Antonius draagt een kaneelkleurigen mantel over een zilveren, gedamasceerd kuras, waaronder een pofbroek met goudbrokaat. De verliefde jongeling links die een gouden terrine (?) draagt, is in 't donkerblauwgroen fluweel gekleed; zijn costuum is met zilveren tressen afgezet. De dienstmaagd, die met de rechter hand een zilveren wijnkan opneemt, legt de linker vertrouwelijk op zijn arm, en lijkt al even verliefd. Deze beide figuren komen dikwijls bij Jan Steen voor: op den Maaltijd van Kanaän, het meisje op twee der Esther-schilderijen, enz. Antonius lijkt Cleopatra te smeeken toch de tweede parel, die zij in de rechterhand houdt, niet even als de vorige, in te slikken. [1]) Rechts nog acht figuren.

Prachtig is de kop van den in zwart fluweel gedosten ouden L. Plancius, en die van den romeinschen officier, die allesbehalve ingenomen zijn met het gedrag van Antonius – of is de laatste, een spion van Octavianus? Tusschen de draperie van oranjebruine stof gluurt een Cupido met pijl, zoo geestig geschilderd als had Fragonard die er in gezet. Heel rechts lacht ons

---

[1]) Plinius verhaalt uitvoerig hoe Cleopatra en Antonius wedijverden in kostbare maaltijden, totdat de Vorstin eindelijk een weddenschap met hem aanging, zeggende, dat zij alléén op één maaltijd voor 60 millioen Sestertii zou nuttigen. De dienaren brachten haar enkel een beker met zeer scherpe azijn. Zij droeg in hare ooren de twee kostelijkste paarlen toen bekend, wonderen der Natuur van onschatbare waarde. Toen Antonius haar bewonderend aankeek, nam zij een der paarlen van haar oor, wierp die in de azijn, en toen deze de paarl had opgelost, dronk zij die op. Vervolgens wilde zij ook de andere paarl hetzelfde lot doen ondergaan, maar L. Plancius, de scheidsrechter bij dit wedspel, hield haar hand tegen en zeide, dat Antonius nu reeds de weddenschap verloren had. Dit is het moment dat Jan Steen hier heeft uitgebeeld. Plinius verhaalt nog, dat na den tragischen dood van Cleopatra de overgebleven paarl in tweeën gesneden werd en de twee helften, ieder in één oor der Venusstatue in het Pantheon te Rome gehangen werd. Men taxeerde toen die éene paarl op 250,000 gouden schilden (écus d'or) (Budé, De Asse. Paris, 1514).

37

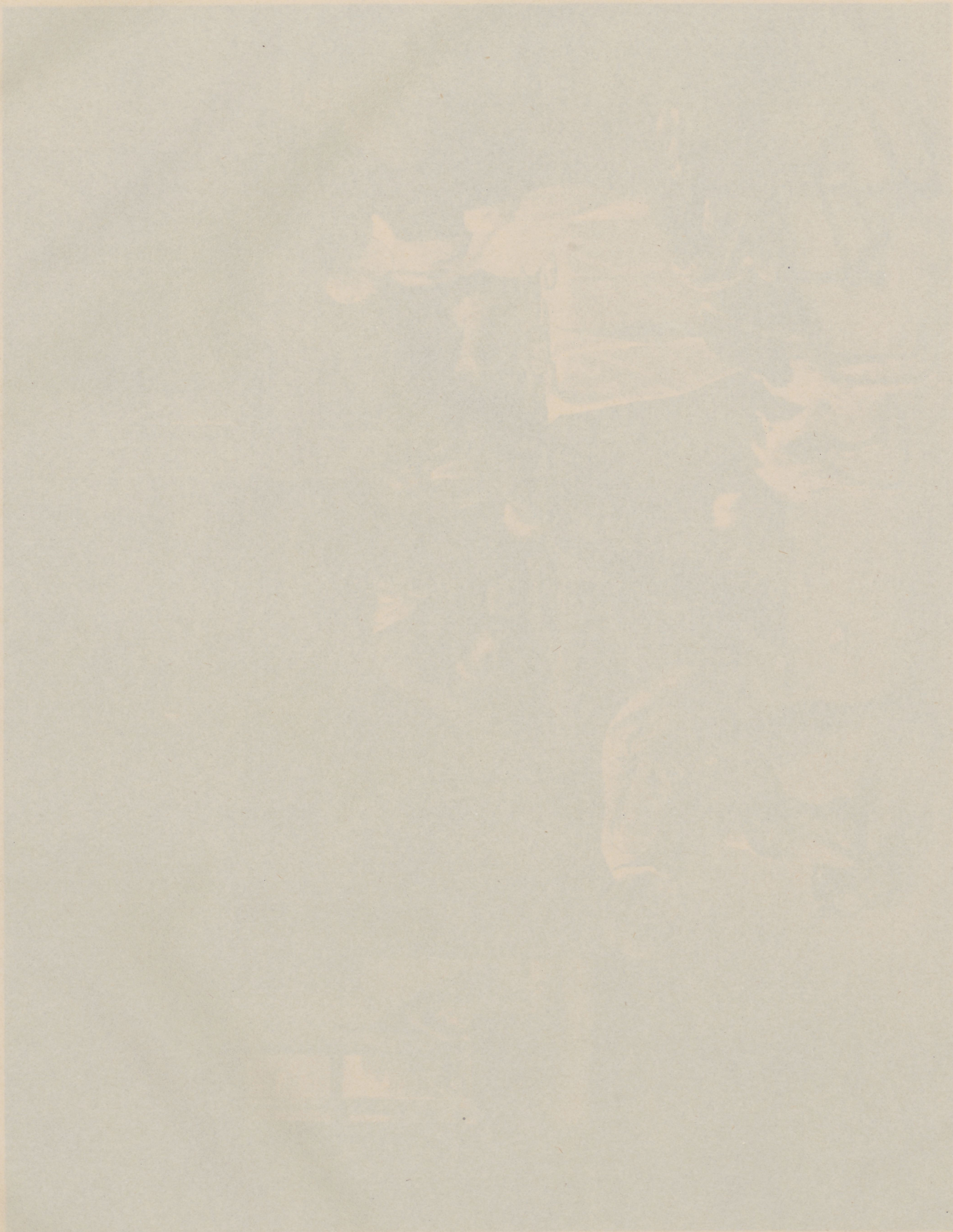
DE OESTERMAALTIJD

(VERZAMELING EARL OF LONDSDALE TE LOWTHER CASTLE)

37

SOO GEWONNEN SOO VERTEERT
(VERZAMELING VAN BEUNINGEN TE ROTTERDAM)

Jan Steen gemoedelijk toe – nog jeugdig voor zijn 42 jaren! De heele hoofdgroep zit op een verhooging, waarop een perzisch tapijt met steenrooden grond ligt, vol heerlijke kleuren, evenals het fijnere perzisch tafelkleed, waarin ook het steenrood domineert, en waarop een pastei met opgezette zwaan? Het stilleven met meloen en druiven is, evenals het vergulde koelvat, een wonder van delicate en toch breede schildering.

Ik ben hier wat uitvoeriger over het koloriet, omdat dit stuk in dit opzicht vooral een wonderbaarlijk kunstwerk is. Alles is toch in evenwicht, en bij al die kleuren „rammelt" het volstrekt niet!

Weêr een andere, groote compositie (vroeger in de Verzameling Weber te Hamburg, nu te Kaapstad – 0.92 hoog 1.50 meter breed!) gaf in Jan Steen's lezing een voorstelling van de Onthouding van Scipio. Ook hier weer een uiterst effectvol pompeus „inscenario".

Scipio, in harnas met een karmijnrooden mantel, gelauwerd, staat op een perzisch tapijt, voor een, met vermillioen bekleeden troon, en onder een geweldige purperkleurige draperie. Vóór hem de bruid die hij haren geliefde terug gaf. Zij is in 't wit met een zwarte sluier; hij knielt, met dankbaren blik voor den Machtige. Rechts de verheugde ouders. Nog veel architectuur, vele omstaanders en een schitterend stilleven van edel metalen voorwerpen op den voorgrond.

Minder fraai van compositie en weêr zeer genre-achtig opgevat, is de brave Cincinnatus, die heel gezellig zijn knollen zit te eten, terwijl zijn vrouw den jongsten spruit zoet houdt met een fluitje, een ander zoontje, bijna naakt, loopt met rapen te spelen, en een dochter (rechts op den voorgrond) aan het vuur groote rapen(?) bakt. Een reuzenpompoen ligt wel wat vreemd in 't midden vóór op de schilderij. Links komt de stoet der romeinsche afgezanten binnen. Een hunner in vorstelijk gewaad, biedt hem een gouden beker aan, een ander, een dienaar, half naakt (hoe mooi is het been en de voet! geschilderd) brengt hem een schaal met juweelen en geld.

Achter den voornaamsten gezant een tweede met Jan Steen's tronie, prachtig aangedaan, die koddig deftig – men ziet hoe moeielijk hem dat afgaat – tracht te kijken. Achter hem een gewemel van slaven, een neger, voor de deur, (in 't geheel 18 figuren) een kameel, en een kijk op een bergachtig landschap met avondlucht. (Op paneel, 0.60 X 0.83 m. Eigenaar Mr. Nicholson, Londen).

De Heer Preyer, destijds in den Haag, bezit ook een merkwaardig, zeer groot 1671 gedateerd en Jan Steen gemerkt, historiestuk: de Offering van Iphigenia. De ongelukkige dochter van Agamemnon knielt bij het altaar in een

wit zijden gewaad, de beul, half naakt, staat gereed het offer te voltrekken. Vooraan, mede bij het altaar geknield, ligt een (zeer mooi geteekende) dienares in geel zijden, prachtig gedrapeerd kleed. Naast haar een wegloopend, bitter huilend jongetje. Een oude weeklagende vrouw, een bekend type van Jan Steen, en een groep maagden staan links onder een beeld van Diana, naast een groote zuil. Rechts een andere groep: de Koning met kroon, een priester, die hem met nadruk iets schijnt te zeggen, een jongen met een brandende toorts, veldheeren, oude wijzen, een bedroefde vrouw, die boven uit een venster ziet enz. In het midden van de schilderij een doorkijk op een landschap, en kleine figuren in den achtergrond. Wat zonderling doet het uitkomst brengende gehoornde hert, dat vlak bij het altaar als uit den grond oprijst maar nog door niemand gezien schijnt.

Als compositie vrijwel ongelukkig, behelst dit werk weer een aantal schitterende details. Er zijn ongeveer 22 figuren op dit doek dat 1.20 x 1.58 m. groot is en reeds door Reynolds vermeld wordt. Het was eens in de verzameling van Lady Cremorne.

In een mooi landschap met oud geboomte verplaatst Jan Steen den „Sabijnschen Maagdenroof." (pl. 15.) Op levendige wijze stelt hij ons voor, met hoeveel vuur en kracht oude en jonge belagers de schoone jonkvrouwen overmeesteren. In het midden een prachtig geteekend vrouwenfiguurtje, dat zich tevergeefs weert tegen den aanvaller, die haar wegsleurt. Links klimt eene andere, gratievol, in een boom, terwijl daarbij, op den voorgrond, eene derde, naakt, zich aan den bodem vastklemt; een vierde valt in zwijm, een vijfde wordt juist aangevallen. Rechts zien wij een heele groep van dergelijke onvrijwillige paren, en een heel gewoel van figuren ver op den achtergrond. De compositie is voortreffelijk, wel eenigszins geïnspireerd door een Italiaansch prentje, maar hoe echt is 't alles Jan Steen geworden! Te denken dat dit buitengewone werk in 1882 voor f 300.– in de Brakke Grond werd verkocht! Men vond het waarschijnlijk wat „vrij" in enkele details. Thans is de heer W. A. Clark, te New York, de gelukkige eigenaar. Bijna 1 Meter breed, is het een der belangrijkste „historiestukken" van Jan Steen, die ook in zulk een voor hem zeer afwijkend onderwerp de groote, veelzijdige en steeds boeiende meester blijft.

Houbraken vertelt, dat de „bedorven huishoudens", door Jan Steen geschilderd werden, toen hij zag, dat zijn eigen huishouden, door zorgeloosheid van hem en zijn vrouw en de daardoor ontstane mislukking der brouwerij, in de war geloopen was. Dit zal wel weêr een van Houbraken's

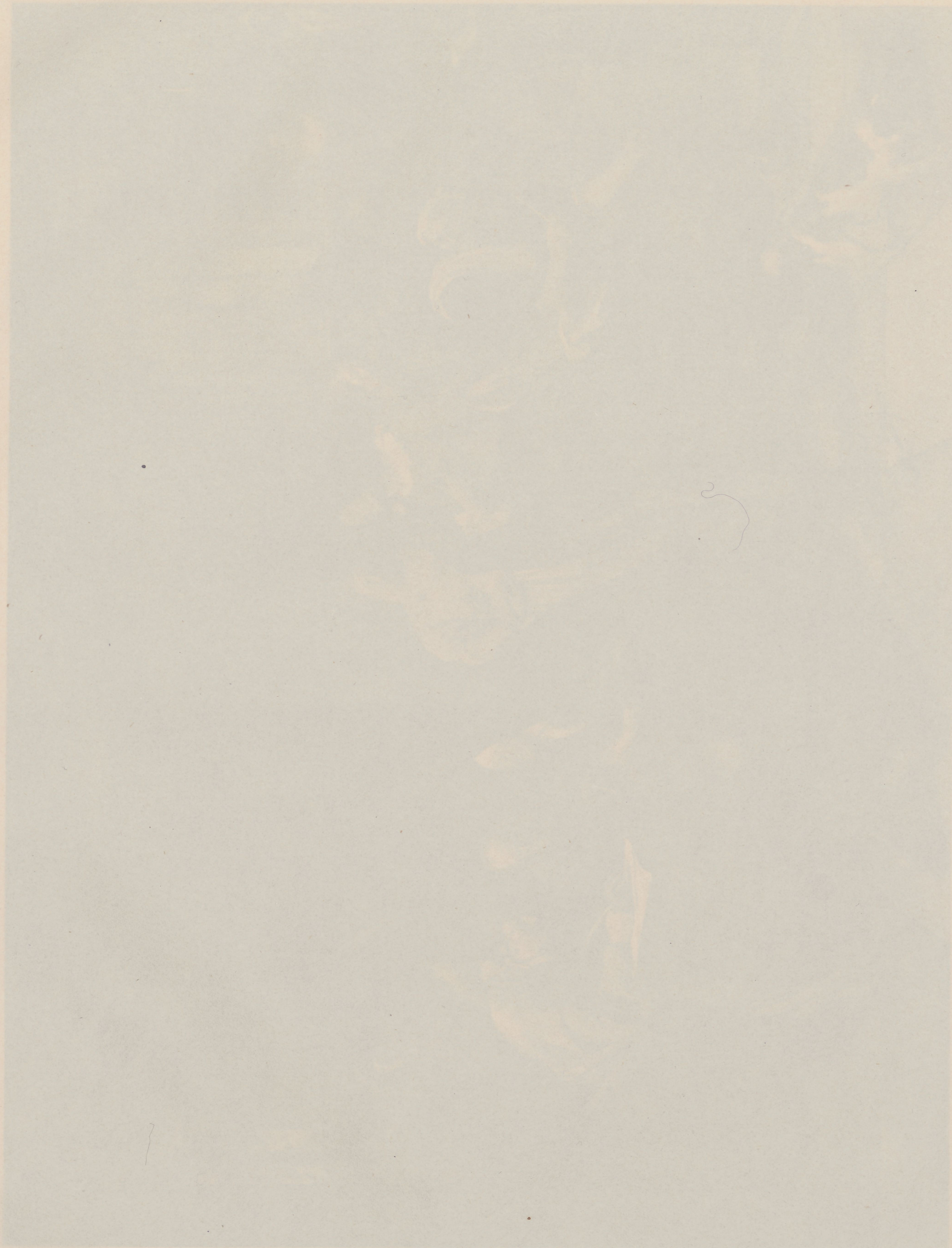

39

DEFTIG GEZELSCHAP (Zoogen.: familie van Goyen)

(Vroeger verzameling Graaf d'Oultremont te Brussel, thans MEVR. HEUGEL TE PARIJS)

HET HUWELIJKSCONTRACT
(MUSEUM TE BRUNSWIJK)

40

fantastische praatjes zijn, hoewel men op de schilderij der verzameling Schloss desnoods de trekken van Jan Steen in den slapenden man zou kunnen herkennen. Wij hebben hier drie geheel verschillende compositie's van ditzelfde onderwerp gereproduceerd om met één voorbeeld aan te toonen welk een gemak van conceptie, welk een rijkdom van verbeelding deze kunstenaar bezat. Op de meesterlijke schilderij die ik het eerst noemde (pl. 16), zien wij inderdaad een zorgeloos echtpaar, in slaap geraakt na een al te weelderig maal, waarna de kinderen hoogtij vieren en hond, kat en aap medehelpen, den boel in de war te sturen. De plaat maakt nadere beschrijving overbodig; maar ik kan niet nalaten nog eens op de prachtige kwaliteiten van dezen Steen te wijzen. Hoe slapen deze menschen! Hoe geestig bedacht is alles: dat kind, dat iets uit 's moeders beugeltasch tracht te halen, het andere bij het raam, dat met een tang juist een kostbaar fluitglas zal stuk slaan, dat aardige hondje, dat zich aan de pastei te goed doet, de oudste spruit, die probeert een pan boven 't vuur te houden, de aap die met pen en inkt morst, de reuzenfoliant die juist op de kostbare viool gevallen is, de voortreffelijke schildering der stoffen (ook tafellaken, perzisch tapijt) en bovenal: hier is het Jan Steen volledig gelukt, dat alles en nog veel meer op een doek te schilderen zonder er in 't minst een té volle, té drukke schilderij van te maken – waarlijk, dit is een der véle werken van den schilder, waar de kritiek zwijgen moet, en men slechts kan bewonderen.

Hetzelfde onderwerp, maar geheel anders van samenstelling en gedachte, zien wij op de afbeelding naar het prachtwerk in Apsley House (Duke of Wellington), pl. 17. Hier slaapt alleen de vrouw des huizes en een al wat ouder zoontje tracht ook hier haar beugeltasch te ledigen, waarover een jeugdiger zusje zich blijkbaar zeer verheugt. De echtgenoot is terdege wakker, en bedrijft groote vrijïgheden tegenover een bekoorlijke, elegante, jonge bezoekster, die hem een glas wijn presenteert.

Als men dit fijne kopje betracht, begrijpt men de menschen niet, die Jan Steen slechts leelijke oude troniën laten schilderen. Een violist speelt er een deuntje bij (dit gebeurde meer in die dagen en behoorde tot de gebruiken bij welgestelden: een strijkje bij den maaltijd!) en tevens werpt hij verliefde blikken op de dienstmaagd. Hoewel wat minder rustig in de compositie, bevat dit stuk toch weer zooveel schoons – de harmonische kleur, de schildering van fluweel, tapijt, stilleven, de uitdrukking van deze kokette schoone, en eigenlijk van alle aanwezigen – dat ook dit werk onder de uitgelezen stukken van

den Meester gerekend mag worden. Weêr geheel anders is de grootste der drie hier afgebeelde stukken, eigendom van Lord Allondale te Londen (pl. 18). De schilderij is bijna 1.40 meter breed en 1.08 hoog; de figuren zijn zeer groot. De slapende vrouw heeft het pijpje nog in de hand, dat zij zooeven smookte, vóór haar staat een varken: hoe is dat beest zóó in 't gezelschap gekomen? – en eene in licht blauw jak met citroengeel zijden rok gekleede jonge dochter geeft een papegaai wijn te drinken. Hier is het de kat, door een aardig jongske vastgehouden, die een pastei verorbert, door een almede in zijde gekleed meisje aangeboden. Dit gebeurt alles op de stoep van een buitenhuis. Rechts op den achtergrond, een priëel, waarin de vader van al deze jeugd (5 kinderen) met een gedecolleteerde schoone bezig is aan het verorberen van een nieuwe pastei en de wijn schijnt niet te ontbreken. Een paar van deze kinderen – het jongetje met de kat en het meisje zijn zeker zijn kinderen en komen zeer veelvuldig op Steen's schilderijen voor. Zij hebben hem dikwijls als model dienst gedaan. Als dit de oudste zoon is, die in 1651 gedoopt werd, zou deze schilderij in elk geval nog voor 1660, dus waarschijnlijk te Warmond geschilderd zijn. Het is licht, kleurig en van een prachtige, breede peinture.

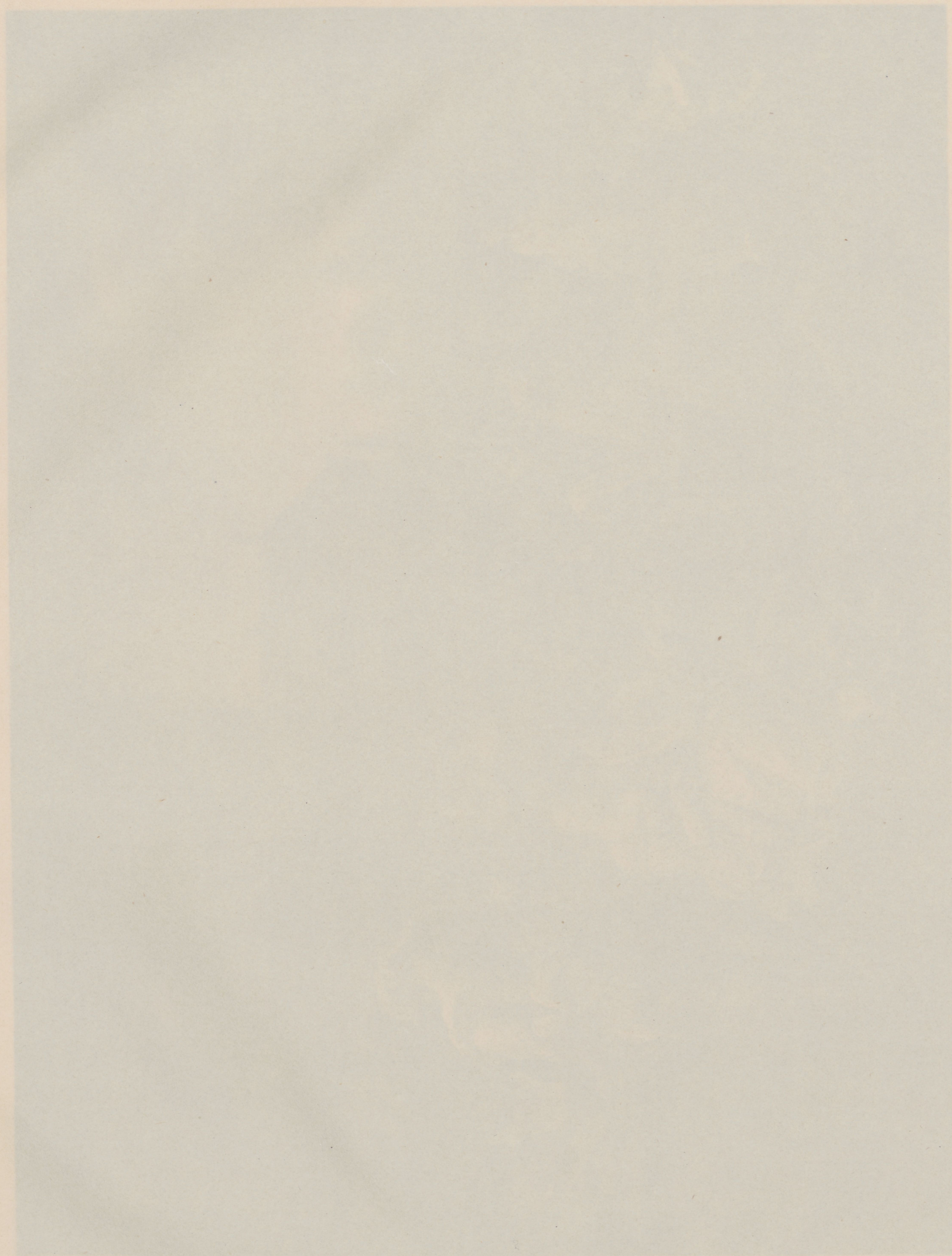
Een der belangrijkste „bedorven huishoudens" is wel het prachtige, groote stuk in de voormalig keizerlijke verzameling te Weenen. Meer dan 1½ meter breed, vertoont de schilder ons een jeugdig paar, hier volstrekt niet slapende, maar druk van den goeden wijn genietend, waarvan zij juist hèm een glaasje aanbiedt. Hij houdt een boeketje rozen in de hand, zij de mooie Delftsche kan. Achter den vroolijken jongen echtgenoot staat een somber paar: een kwaker met mantel en hoed, op den rug een eend om den man nog beter aan te duiden, in een boek lezend, terwijl een klopje met opgeheven vinger hem wat vertelt. De moeder (van de vrouw?) zit te dutten, omringd door vier kinderen, blijkbaar die van den schilder: de oudste, Thadeus, vioolspelend, de kleine Cornelis uit vader's pijp rookend, een meisje, Eva (?) wat lekkers uit de kas krijgend en de jongste in de kinderstoel met een collier spelend. Hieruit zou men kunnen opmaken, dat de schilderij te Haarlem omstreeks 1665 geschilderd werd. De hond is bezig een pastei op te peuzelen, ook hier is weêr een aap met de klok bezig en een de kamer intredend varken heeft al iets van zijn gading gevonden. Wat onrustig als compositie, geeft dit grootsche doek in elke figuur zooveel te genieten, dat men het toch tot een van 's meesters beste werken moet rekenen. Heeft hij met zijn: In weelde siet toe! den toeschouwer een waar-

DORPSBRUILOFT
(VERZAMELING MANNHEIMER TE AMSTERDAM)

47

ALLEGORIE OP EEN HUWELIJK TE LEIDEN

(VERZAMELING R. SEMMEL TE DAHLEM-BERLIJN)

schuwing willen toeroepen? Of is het een herinnering aan de eerste tijden van zijn huwelijk?

In de verzameling Porgès te Parijs bevond zich een stuk, dat in vele opzichten verwant is aan dat van Apsley House en ook van hoog gehalte mag genoemd worden.

Een paar keeren schilderde Jan Steen twee tegenhangers: een vette en een magere keuken. Een familie, uit een aantal zeer wèlgedane, vraatzuchtige leden bestaande, is bezig met eten en drinken (als men 't zoo nog noemen mag). Het andere stuk stelt natuurlijk broodmagere menschen voor, „vel en been", maar ik kan deze karikaturale schilderstukken niet tot zijn beste werk rekenen, – hoe knap 't ook weer geschilderd is – en meende ze niet te moeten opnemen. Daarentegen vindt men hier als voorbeeld uit vele dergelijke stukken, een dier roezerige maaltijden waarop Jan Steen als motto zette: Soo d'ouden songen pypen de jongen (pl. 19). Het hier afgebeelde werk bevond zich bij Lady Wantage en is thans bij Lord Crawford and Balcarres. Zestien figuren zijn bij, langs en aan een tafel vereenigd, drinken, zingen en moeten een wonderlijk concert gemaakt hebben met een lier, een doedelzak en een fluit. Op den voorgrond links een reusachtig vat, waartegen een even reusachtig blaasinstrument rust.

Als geheel wat druk, zijn de vele figuren zeer aantrekkelijk. Dat fluitspelende ventje, het op den vloer zittende meisje, dat uit den tuit van de koffiekan wil drinken, terwijl een klein broertje zijn eersten pijp tracht te rooken, de lachende jongen, die met zijn vinger het muziekinstrument van den liereman bevoelt, vooral de prachtige jonge moeder, die de kinderen op den voorgrond observeert, terwijl zij haren voorspoedigen jongsten pas gelaafd schijnt te hebben, de oude bij het raam, die de „courant" voorleest, terwijl Jan Steen's dochtertje er naar luistert, de man met den roemer in de hand, de jonge doedelzakspeler, het zijn alles meesterlijke figuren.

Veel grooter (110.5 X 141) is een dergelijke schilderij, 1668 gedateerd, met soortgelijke compositie in 's Rijks Museum, (coll. van der Hoop). Wij bezitten gelukkig ten minste dit meesterstuk van Steen, en nog een ander, met hetzelfde motto in het Mauritshuis, eens een zijner heerlijkste werken maar sedert langen tijd, na een noodlottig ongeluk èn door twee door Bles er in gecopieerde koppen, èn door steeds terugkeerende sterke barsten, van zijn grootsten luister beroofd. Hier heeft Jan Steen zijn eigen familie uitgeschilderd, hij zelf weêr lachend en rookend, een zoontje heerlijk van houding, op de fluit spelend. Op al deze stukken de bekende bruingevlekte hond. Zeer fraai is een derge-

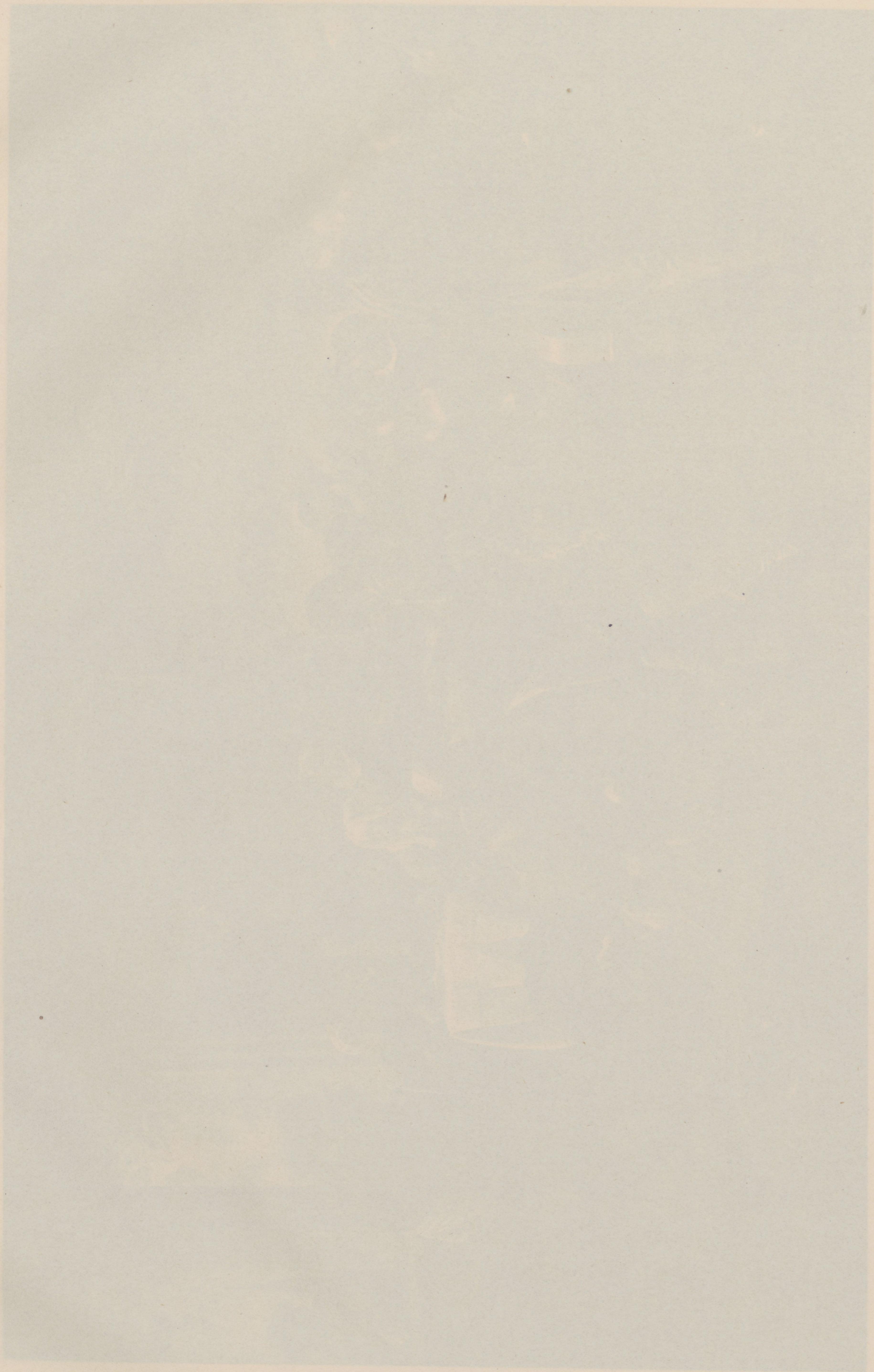
lijke voorstelling in het Museum te Montpellier, dat zeer levendig van kleur is, wat ook van de schilderij in 's Rijks Museum gezegd kan worden en waarvan men hier een afbeelding vindt (pl. 46).

Weêr een ander gecomponeerd werk met hetzelfde motto zag men te Petersburg in de Collectie Koucheleff-Besborodko, terwijl Hofstede de Groot een zeer groot doek met tien figuren in de verzameling Stummer-von Tavornok te Weenen beschrijft en verscheidene andere stukken, waarvan de tegenwoordige verblijfplaatsen onbekend zijn.

Vechtpartijen in of vóór de herberg of thuis bij boeren en burgers vormen ook een der vele thema's door Jan Steen met tal van variaties geschilderd. Men vindt hier (pl. 21) een vechtpartij afgebeeld in een boeren binnenhuis – ik geloof niet dat hier een herberg bedoeld is – waarbij ons de (waarschijnlijk onbewust in de klassieke driehoek opgebouwde) hoofdgroep, de vechtenden, buitengewoon treffen. Hier niet de overdreven karikaturen van Brouwer; de vrouw, die den ergsten vechtersbaas bij de haren pakt, is gematigd van uitdrukking, de op den grond liggende man, die door zijn tegenpartij ook al aan het haar gerukt wordt, schreeuwt zeer natuurlijk en de prachtige jonge vrouw, die den woesteling tegenhoudt, is zoo schoon in houding, lijn, en actie, dat zij de geheele schilderij „draagt" en tot een werk van buitengewone schoonheid maakt. De lachende vrouw rechts, de vrouw links, die door een raampje kijkt, de man die de trap afkomt, de hoed en de omgevallen pot op den voorgrond vullen dit fraaie paneel gelukkig aan. Het is na 1670, ik meen 1671 geschilderd, het laatste cijfer is niet duidelijk (0.365 X 0.48). Vroeger in de Verzameling Crews, Londen.

Totaal anders is de vechtpartij vóór een boerenherberg, op een steen I S gemerkt, in het Kaiser Friedrich Museum te Berlijn (pl. 20). Is die hoofdfiguur, die zoo theatraal den degen trekt, wel een echte soldaat? Is het niet een komediant, die in een dorp gespeeld heeft, en nu, na een frisschen dronk, ruzie zoekt in de herberg? Men heeft met de kaart en met het tik-takbord gespeeld; de boer rechts, die een mes in de rechterhand ophoudt, schijnt ook te willen vechten, maar de waardin tracht den fraaien degentrekker met vriendelijke woorden tegen te houden.

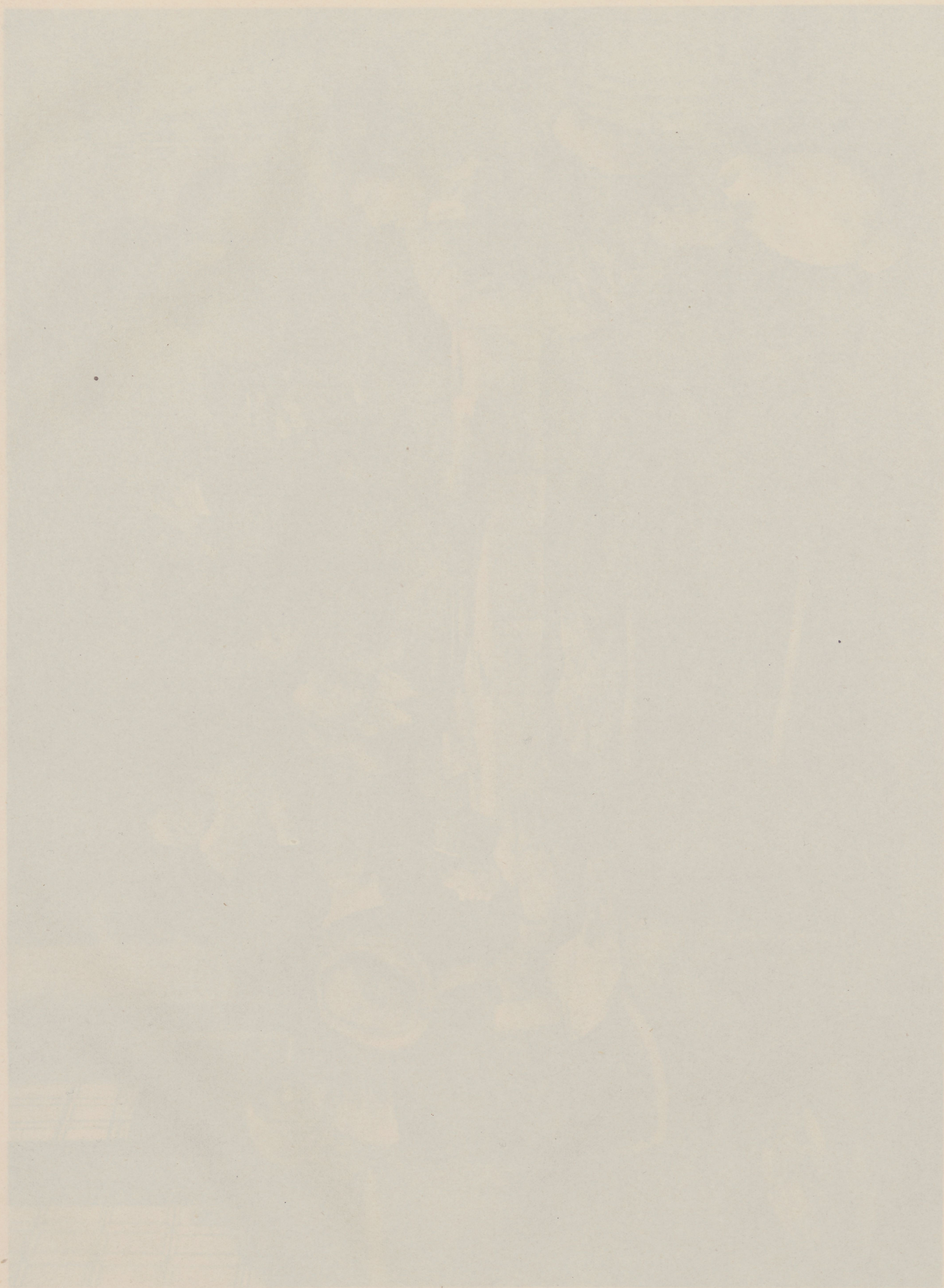
Prachtig is het op den rug geziene kind, dat ook al tracht te kalmeeren, terwijl Jan Steen's telkens wêer terugkeerende hond dapper blaft. Ernstig is het gevecht hier niet; de drie figuren links en een paar rechts kijken er lachend naar. Een oude kerel houdt een hooivork op, terwijl een pelgrim met St. Jacob's Schelpen op zijn mantel en een processie vaantje aan een

43

EEN HUWELIJKSMAALTIJD
(VERZAMELING HERTOG VAN WELLINGTON TE LONDEN)

BOERENHUWELIJKSFEEST
(MUSEUM DE ERMITAGE TE PETERSBURG)

44

stok houdend, (ook een komediant?) wegloopt. Het stuk is kleurig; de vrouw draagt een vermiljoenrood jak, de hoofdfiguur een bleekpaars wambuis, het kind is in citroengeel, de zittende boer heeft een lichtblauw buis, grijsblauwe broek, de oude man achter de tafel een blauwachtig grijzen mantel. Overal wat sterk rood, het geheel met veel warmbruin geschilderd. Maar zooals veel bij Jan Steen: al die kleuren zijn zoo wijs aangebracht, dat het niet tot bontheid leidt maar een harmonisch geheel wordt. Groote figuren. (0.90 X 1.19). Weêr is een geliefkoosd onderwerp door onzen meester behandeld: kaartspelers, en liefhebbers van 't „tick-tack bort". Dit laatste spel wordt met aandacht gespeeld op een der beroemste werken van Jan Steen: de vrouw met den papegaai in 's Rijks Museum. Het is vooral om die, het heele stuk domineerende, fraaie figuur, zoo natuurlijk in hare houding en zoo fraai van lijn, dat het telkens ieders aandacht trekt. Een der zoontjes van den schilder wil een katje, dat hij op zijn schoot heeft, melk geven, terwijl de meid een pan met koekjes op het vuur zet. De mooie stoel op den voorgrond werkt hier goed als repoussoir. Een kleinigheid: hoe juist en nauwkeurig is die papegaaikooi geschilderd zonder in 't minst gepeuterd te lijken! Dou zou zoo'n kooi ook zeer geacheveerd geschilderd hebben, en toch zou die de breedheid en grootheid missen van het werk van zijn grooteren kunstbroeder.

Niet minder dan 24 schilderijen met schoolmeesters en hunne leerlingen worden bij de Groot vermeld. Maar een groot aantal er van schijnt zoek te zijn. Het belangrijkste werk van dien aard is wel de groote School bij Lord Ellesmere in Bridgewaterhouse (pl. 24). Met groote liefde en met veel humor geschilderd, zien wij hier een 30tal jongens en meisjes allerlei kattekwaad uithalen, terwijl de meester zijn pen versnijdt en zijn vrouw een voor haar staand jongetje leert lezen. Er is veel op dit volle stuk te zien en al die figuurtjes zijn voortreffelijk in beweging en karakter. (Grootte: 0.83 X 1.08 breed).

Meer dan de helft kleiner is een dergelijk stuk bij Lord Northbrook, 1672 gedateerd, waarin een ondeugend figuurtje en nog iets wat „veranderd" werd voor 't fatsoen. In een copie te Nîmes vindt men nog den oorspronkelijken toestand.

De school, die wij hier mede afbeelden, (pl. 23) een der grootsten (1.076 X 0.80), bevindt zich in het Museum te Dublin. Het is blijkbaar een dorpsschooltje. Jan Steen laat ons zien, hoe een ondeugend jongetje de hand moet uitstrekken om met de plak „getuchtigd" te worden. De schoolmeester heeft hier bij uitzondering een zeer intelligent gezicht. Mooi zijn de huilende jongen, het een beetje idioot lachende

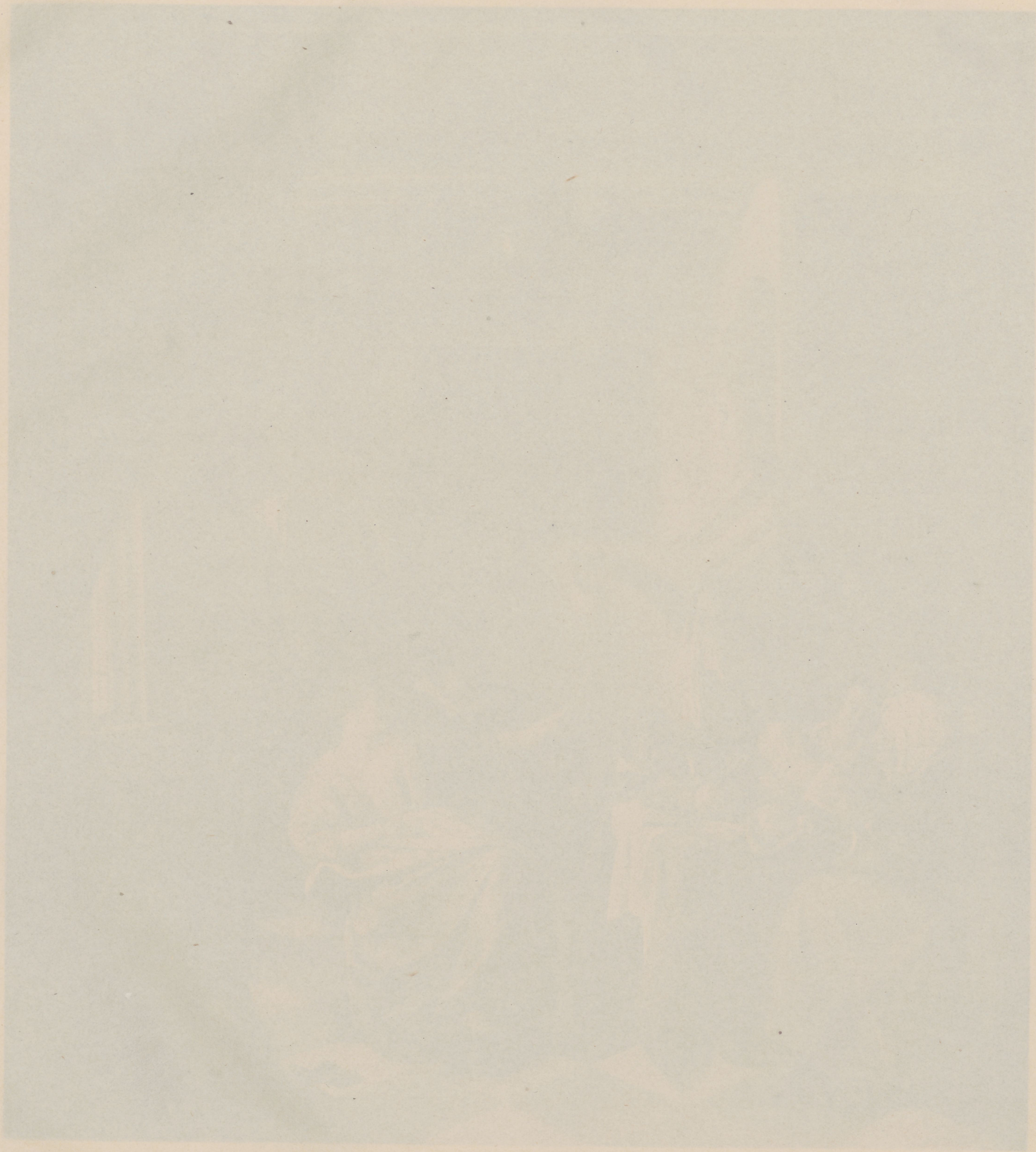
meisje, het angstig kijkende kleine jochie geschilderd. De jongen met het vel papier in de hand lijkt weêr op den oudsten zoon van Jan Steen, 1651 geboren — Thadaeus; als hij hier ca. 10 jaren oud is, zou het stuk omstreeks 1660–1661 geschilderd zijn. Voor Jan Steen ongewoon groote figuren (de Schoolmeester meer dan een halven meter hoog).

Hetzelfde meisje, en ook wellicht den jongen, dien ik voor Jan Steen's oudsten zoon houd, vindt men op de beroemde St. Nicolaasavond (pl. 25). Dit heerlijk bezit van 's Rijks Museum blijft toch maar altijd een der populairste stukken van die verzameling; laat ik er bijvoegen: ook een der uitmuntendste werken van onzen kunstenaar. Elke figuur is een meesterwerk. Vooraan die goedige moeder, die hare (hoe mooi geschilderde!) handen uitstrekt naar 't allerliefste dochtertje, dat rijkbeladen met geschenken, van pret straalt. Links, als tegenstelling de jongen die 'n „gard" gekregen heeft, en echt huilt. Het Zusje met de hanglip heeft er weêr pleizier in, maar de oude tante, die de deur uitgaat, wenkt hem veelbelovend toe. De Vader zit er een beetje verveeld bij, maar het lachende zoontje vóór hem, dat met zijn wandelstok speelt, heeft ook al pret in de straf van den ondeugenden broer. Cet âge est sans pitié!

En hoe zijn die stoffen geschilderd! Dat zachte fluweel, die zijde, en al die heerlijke koeken en andere eetwaren. En de kleuren!

Er worden nog verscheidene andere schilderijen met dit onderwerp van hem vermeld. Een daarvan hangt te Rotterdam in het Museum-Boymans, verwant aan het bovenstaande, terwijl een zeer groot stuk (1.11 hoog en bijna 1 meter breed) in 1720 te Dordrecht geveild werd.

Als Jan Steen kegelaars schildert, geeft hij ons tevens een prachtig landschap. Drie van die stukken vindt men daarom hier afgebeeld. Het eene, het grootste, was indertijd te Dublin bij Hugh P. Lane en is heel onnauwkeurig bij Hofstede de Groot beschreven. Als wij de afbeelding zien (pl. 26), zou men geneigd zijn het voor een landschap van G. Du Bois te houden. Maar het is fraaier, ook minder somber van toon. Hoewel uitvoerig — toch niet peuterig! — geschilderd, doet ons dat omheinde bosch met die landelijke omgeving van een kasteelachtig buitenverblijf, (geen Wirthshaus!) echt hollandsch, prettig vriendelijk aan. Links een boerderij, waarbij een vrouw uit een ouderwetsche pomp water haalt; daarbij spelende kinderen. Op den voorgrond een vrouw die noten koopt (niet verkoopt) en een in 't zwart gekleed heer (waarom een predikant?) Drie boeren zijn aan 't kegelen. De eene in 't witte hemd, die den bal wil werpen, staat er m.i. wel wat dicht bij. Los en aardig is

45

BEDORVEN HUISHOUDEN; VROOLIJKE FAMILIEMAALTIJD
(MUSEUM TE MONTPELLIER)

45

46

DRIEKONINGENFEEST
(MUSEUM TE CASSEL)

het groepje toeschouwers, waarbij een rookende man (niet Jan Steen zelf). Bij het buiten de deftige eigenaar en zijn vrouw, in een costuum, dat aan 1670–1675 doet denken. Een prachtige bewolkte lucht welft zich over dit boomrijk stuk. Overal ziet men nog figuurtjes op den achtergrond, o.a. nog een man te paard, die door een bedelaar wordt aangesproken. Dit van licht en leven doorgloeid stuk moet zich thans in Kaapstad bij den Heer Michaëlis bevinden.

Mijn goede vriend Salting heeft, met al het kostbaars wat hij na zijn dood aan Engeland geschonken heeft, ook de National Galery verrijkt met dat juweeltje, waarvan een oude copie in 's Rijks Museum een goed denkbeeld geeft: de kegelaars in een voorjaarslandschap (pl. 27). Meer dan de helft kleiner dan het vorige, spant het toch van die twee de kroon. Was het vorige een stuk in de breedte, dit kleine paneeltje is 0.345 hoog en 0.28 breed. En toch, hoe gróót is het! Het is een van die kunstwerken, waarbij men heelemaal de afmetingen vergeet. Wanneer men het lang bewonderd heeft, staat men versteld als men gewaar wordt, hoe klein het is. Onder hoog geboomte, waartusschen een landweg loopt, staan wederom drie mannen te kegelen.

Daar de den bal werpende boer, ook in zijn hemdsmouwen, nog dichter bij de kegels staat, zou men moeten aannemen dat dit een spel van die dagen was. Links vooraan liggen twee mannen en een vrouw te pic-nicken.

Hoe mooi is dat aardige kannetje op het omgekeerde vat gepenseeld! Maar vooral: hoe heeft Jan Steen hier het zonlicht vastgelegd van dit zondoortrilde voorjaarslandschap! Hoe schel verlicht de zon die kanten en randen van het plankier, hoe los en luchtig en doorschijnend is dat gebladerte, – waarlijk, hier hebben wij een der grootste meesterwerken van „plein-air" schildering voor ons – een meesterwerk voor alle tijden!

Een weêr geheel anders opgezet landschap met kegelaars zag ik in de kostelijke verzameling Johnson te Philadelphia. De kegelaars zijn hier op het tweede plan aangebracht, waardoor Jan Steen van den voorgrond weêr een heel apart, een beetje Ostade-achtig genreschilderij kon maken. Het echt hollandsche landschap met zijn bewolke lucht, met zijn mooie vergezicht over beemden en velden, geeft een bijzondere aantrekkelijkheid aan het onderwerp. Het middenpunt der schilderij is de vrijage op een bank; het lichtgele jak, de helder witte schort der vrouw vestigen onwillekeurig de aandacht van den beschouwer op die groep.

Nu ik toch bij deze gelegenheid mijn bewondering kan uiten over Jan Steen als landschapschilder, past een woord over de schilderij „de duiventil" in de

Collectie de Jonghe te Parijs (pl. 30). Want die duiventil is maar de zeer gelukkige „repoussoir" voor een echt hollandsch waterlandschap. Die duiventil staat voor een herberg aan een vaart gelegen, en aan een zij-kanaal van de groote vaart, met schepen en schuitjes onder een echt hollandsche lucht. Heel gelukkig is het niet makkelijke „geval" gekozen maar hoe'n diepte zit er in dit stuk, dat van de kwaliteit van een mooien Van der Neer is! En hoe goed is de beweging der figuurtjes: de man die een paar duiven in een mandje wil doen, dat een jongen vasthoudt en links die kaalhoofdige man, die al te vrijpostig is tegen een jonge vrouw die hem afweert, — en hoe echt drinkt dat boertje zijn kan bier uit! Als landschapschilder staat Jan Steen hier op één hoogte met de besten op dat gebied; het stuk doet voor een mooien van Goyen niet onder.

Hoe anders is het meer aan Wijnants herinnerende heuvelachtige landschap bij avondstemming met een waarzeggende Zigeunervrouw en een groep van hare eigenaardige stamgenooten links op den voorgrond. Ik zag dit stuk het laatst in Amerika. Ook hiervan vindt men een afbeelding in ons werk. (pl. 31).

Als onze kunstenaar een stadsgezicht schildert, is hij de evenknie van een van der Heyden, een Berkheyde. Ja, de prachtige „Vischmarkt te Leiden" waarvan een reproductie hier niet mocht ontbreken (pl. 28), is wel een der fraaiste stadsgezichten van onze heele 17e eeuwsche School. Hoe heeft hij de schoonheid van zoo'n stad uit zijn eeuw in dit stukje vastgelegd! En is het niet op zich zelf een buitengewoon „kunststuk" zoo'n dicht gewemel van een markt met zijn venters, zijn koopers en alles wat daar zoo rond loopt zoo natuurlijk, levenswaar en levendig uittebeelden. En wat een ruimte is er in dit doek van 43 X 56.5. Onlangs is er ook een fraai gezicht van een schilderachtig hoekje van den Haag voor den dag gekomen. Op de tentoonstelling aan Jan Steen gewijd, te Leiden, zag men een kijkje op de riviervischmarkt te 's-Gravenhage, rijk gestoffeerd met aardige, geestige figuurtjes. De Groote Kerk rechts doet massaal, het lichte en zonnige stuk toont ons den Meester omstreeks 1654, op de volle hoogte van zijn verbazend talent.

Waarschijnlijk onder den indruk van Berckheyde's gezichten van den Dam met het oude stadhuis, de Nieuwe Kerk en de Waag, schilderde Jan Steen het stuk dat nu in de Verzameling van het Oudheidkundig Museum te Amsterdam berust. Aan de echtheid van dit omvangrijke werk (1.07 X 1.29) twijfel ik niet (zooals Hofstede de Groot doet). De figuren zijn er te karakteristiek Jan Steensch voor. Maar het is bedroevend, dat

47

VROOLIJK GEZELSCHAP
(BUCKINGHAM PALACE TE LONDEN)

47

48

DE DANSENDE POEDEL
(VERZAMELING MICHAELIS TE KAAPSTAD)

49

JAN STEEN MET FAMILIE EN VRIENDEN
(KONINKLIJKE KABINET VAN SCHILDERIJEN TE 'S-GRAVENHAGE)

49

dit voortreffelijke stuk zoo schandelijk overschilderd is en het ware hoogstgewenscht, dat men het nog eens door een kundig restaurator in een beteren toestand liet brengen.

De groepeering en verlichting zijn meesterlijk, en hoe is ook hier de groote ruimte gelukkig weêrgegeven. Veel rood geeft warmte aan het stuk: de roode luiken aan het stadhuis, het rood in de kleeren van de buitenvrouw in haar apart kostuum, in het manteltje van den eleganten sinjeur die met een echtpaar daarbij staat, de roode hemdsmouwen van den man vooraan links met zijn zware karrevracht, enz. Ook de man rechts met zijn kar met appelen heeft een rood buis aan. Ik vermoed, dat het een werk van zijn lateren tijd is.

In de verzameling Hubert te Rotterdam bevond zich ook een aardig gezicht op Leiden met een brug vol menschen op den voorgrond.

Een door Jan Steen bijzonder geliefd onderwerp is: de dokter, die een bezoek brengt bij een zieke. Maar bijna steeds is de zieke een jong meisje, dat er eigenlijk heel niet ziek uitziet. De schilder plaatst dan ook, ter nadere uitlegging van 't geval, op die stukken: Hier baet geen medecyn, het is der minne pijn. En enkele accessoires versterken die uitlegging. Meer dan 40 van die schilderijen worden bij Hofstede de Groot vermeld en beschreven. Men zal er hier een vijftal van de besten afgebeeld vinden, en bewonderen de verscheidenheid van opvatting en schikking, de verbazende vindingrijkheid van den Meester die bij een zelfde onderwerp altijd weêr wat nieuws wist te geven. De doktors komen er niet altijd best bij hem af. Zij hebben meestal iets van een kwakzalver. Alleen de medicus, die met aandacht de pols voelt van de zieke dame, met van koorts gloeiende wangen (in de Verzameling van der Hoop, Rijks Museum) (pl. 32), lijkt een ernstig, sympathiek man. Die vrouw lijkt werkelijk ziek. Hoe buitengewoon is de uitdrukking van beider gelaat, en hoe prachtig zijn de handen geschilderd. De vrouw draagt een geel zijden rok waarover een grijsachtig jak, met wit bont omzoomd; des dokters mantel is bruin. Nog meer kleur geeft het perzisch tafelkleed.

Geheel anders, maar even uitmuntend, is het doctoraal bezoek in bezit van den Hertog van Wellington, (pl. 33). In weloverwogen compositie, mooi van lijn, zien wij een elegante schoone, (zij is werkelijk heel knap met haar fijn gesneden, erg bezorgd gezichtje!) in paarszijden rok en met wit bont breed omzoomd jak van donker rood, het hoofd steunend op de linker hand, terwijl een rijk en deftig gekleed dienaar van Esculaap de pols voelt van de rechter. Hij heeft een ondeugende uitdrukking op zijn slim gezicht — alleen een meester-

werk – terwijl de moeder, die een „karafje" in de rechter hand houdt met angstigen blik naar zijn uitspraak luistert. Het jongetje links op den voorgrond, als Amor fungeerende en een pijl afschietende, de voorstelling der groote schilderij aan den muur, geven te denken wat er aan de hand is. Als dit de oudste zoon van Jan Steen is, kan het stuk omstreeks 1661 ontstaan zijn. Kostelijk is het vertroetelde hondje op zijn mooi kussen.

Het Mauritshuis bezit twee van die doctorsbezoeken, waarvan het fraaiste hier afgebeeld is (pl. 34). In een rijk slaapvertrek zien we een allerliefst meisje onder den baldakijn van een met groene stof omhangen ledekant. Met aandacht kijkt zij naar het glas wijn dat hare moeder den dokter aan hare sponde gezeten, komt brengen, want die kostbaar gekleede dame zal wel de moeder zijn.

Nooit schilderde Jan Steen fraaier perzisch tapijt dan hier over de tafel ligt. In rijk gesneden lijst met Lutma ornament hangt een groote schilderij waarop een Kentaur een vrouw rooft en een naakt man een steigerend ros vasthoudt. Een trap rechts geleidt naar een „opkamer" waarvoor twee hondjes spelen. In het Museum van Edinburgh hangt een copie naar dit terecht wereldvermaard paneel (60.5 X 46).

Op een ander werk van dien aard bij Lord Northbrook te Londen (pl. 35) ligt de jonge dochter rechts op het ledekant en kijkt tamelijk onverschillig naar den dokter, die, staand, midden op de schilderij, aan een tafel een recept schrijft. Een tandelooze oude vrouw vraagt lachend iets aan den zwijgenden medicus; achter haar een gebaard man. Maar wel het fraaiste der schilderij is de guitige blik van den jongen, die met een hier niet nader aan te duiden, soms zeer nuttig instrument speelt en lachend kijkt naar wat de dokter schrijft. Een beeldje van een amor met pijl en boog boven de deur en een schilderij van Venus en Adonis aan den wand, en nog het bekende motto op een papier op den grond laten aan duidelijkheid niets te wenschen over. Ook dit stuk is op paneel en 0.60 X 0.49 groot.

Een dergelijk stuk vinden wij in het Museum te Schwerin (pl. 36). De sterk aan de elegante dames bij Frans van Mieris herinnerende jonge vrouw is gekleed in een paarszijden rok met goud geboord, en draagt over een licht rood bovenkleed een groen fluweelen jak met witten bontrand. Zij ontvangt een doctoraal bezoek. Lachend spreekt de medicus tegen een oude vrouw over den inhoud van een urinaal, dat hij in de hand houdt. De vrouw schijnt weinig geneigd tot lachen en zet een strak gezicht. Bij de tafel links, waarop een schotel met citroen, een aardig jongetje. Op de tafel een perzisch tafelkleed, gedeeltelijk bedekt door een

prachtig gedrapeerde lap zijde. Rechts op den achtergrond zien wij door een geopende deur – iets Vermeer-achtig! – een jong heer, die een dienstmeisje een brief overhandigt. Op een papier op tafel: daer baet geen medicyn, want het is minnepyn. (0.625 × 0.52).

Wij hebben een merkwaardig voorbeeld van zelfcritiek van Jan Steen in twee opmerkelijke schilderijen, waarvan het eene 1660, het andere 1661 gedateerd is. Het is mij gelukt, van beide goede reproducties voor dit werk te verkrijgen (pl. 37 en 38). De twee stukken, die in vele gedeelten identiek zijn, stellen Jan Steen zelf voor, lachend als altijd, aan een oestermaal gezeten, in een deftig vertrek, terwijl een knappe, elegant gekleede dame (zijn vrouw?) hem een glas wijn presenteert. Een oude vrouw maakt oesters open, een jonge bediende staat achter haar. (Op het stuk van 1661 is de compositie iets gewijzigd).

Links een doorkijk in een ander vertrek; rechts de hond, de bekende bruingevlekte, dien we zoo dikwijls op des meesters schilderijen ontmoeten, kijkend naar een schaal met oesters en citroenen die op een krukje liggen.

Op de vroegste schilderij (bij Lord Lonsdale, in Lowther Castle) staat links op den voorgrond een zeer groote stoel. De kunstenaar vond terecht, dat die „repoussoir" daar een àl te opvallende plaats inneemt. Op de schilderij, thans in de verzameling van Beuningen te Rotterdam, heeft hij den jongen bediende in de plaats van dien stoel gezet, bezig wijn in een kan te gieten. Tegelijk heeft hij den doorkijk verdiept, en lichter gemaakt. Komen op 't vroegste werk een paar menschen de trap af, hier zien wij een paar heeren tric-trac spelen, in een vertrek, helder verlicht door een hoog venster, dat uitkijkt in een park. De geheele schilderij wordt hierdoor verhelderd en verruimd. De oude vrouw is op de latere schilderij meer verlicht, bij den schoorsteenmantel met de fraaie Fortuna plaatste Jan Steen nu een man met de handen in de zakken. Handig zette hij een paar roemers op den grond bij den wijngietenden jongen om een leege plek te vullen. Beide stukken zijn meesterstukken van schildering: niet alleen de figuren, maar elk detail. Bij dat stilleven, met tapijt en tafellaken, de schoorsteenmantel (hoe knap is die gouden lijst tegen het marmer gedaan) in alles vindt men de volkomen beheersching van het „métier" terug zooals zoo menigwerf op Steen's groote werken. (Deze schilderijen zijn meer dan 1 meter breed). Wij moeten den Heer van Beuningen dankbaar zijn voor het aankoopen van een zoo zeldzaam kunstgewrocht als dit laatste werk is, waarop de schilder, op den schoorsteenmantel, boven zijn naam, schreef: Soo gewonnen soo verteert.

Op een latere schilderij, dat vroeger bij Graaf d'Oultremont te Brussel was, (pl. 39) zien wij in een even statig vertrek, Jan Steen, staande onder een hoogen schoorsteenmantel met marmeren kolommen; vóór de schilderij die er boven hangt de buste van een geraamte met: Discite Mori er onder. Bij Jan Steen zit iemand, die werkelijk heel veel op een bekend portret van Jan van Goyen gelijkt, terwijl zich meer op den voorgrond drie kostbaar gekleede jonge dames bevinden, de eene op een clavecimbel, de andere op de luit spelend, een derde, zittend, met een muziekboek, gereed om te zingen. Een keurig gekleed bediende biedt haar een halve citroen aan, misschien om de stem wat op te frisschen? Links een doorkijk in de eetkamer. Bij al het uitnemends, dat hier te bewonderen valt kan ik mijn bevreemding niet verzwijgen over de wat heel lange gestalte met een te klein hoofdje van de pianiste. Meestal komen zulke lange vrouwenfiguren op zijn latere werk voor, doch niet geregeld.

Vele stukken heeft Jan Steen aan het huwelijk gewijd. Zijn beroemde „huwelijkscontract" te Brunswijk was al vroeg, en terecht, vermaard. (pl. 40). „Ik kan niet voorbij gaan te melden „den inhoud van een groot stuk ('t geen „lang aan mijn huis gestaan hebben- „de naderhand aan den Vorst van „Wolfenbuttel verkogt is) waarin af- „gebeeld stond een Bruidegom en „Bruid, twee oude luiden en een No- „taris . . . . De oude luiden scheenen „met den grootsten ernst hunne mee- „ning te beduiden aan de pleitvos, die „met de Pen op 't papier, schryfree, „met aandagt toeluisterde. De Bruide- „gom stond (als ten uitersten hierover „misnoegt) in een postuur, even of „hij van spijt stond te stampvoeten, „hoed (?) en trouwteeken tegens den „gront geworpen, schouder en han- „den opgetrokken (?). Hij ziet zijn „Bruid op zij aan, als of hij de schult „daarvan aan d'Oude wilde wijten, „en zig voor haar ontschuldigen; die „daarbij met de tranen op de wangen „bedroeft staat te kijken. Dit alles „was zoo klaar en duidelijk uit de „wezenstrekken als de gesteltheid der „figuuren beelden en andere omstan- „digheden te zien als of 't er bij ge- „schreven waar geweest". Aldus Houbraken.

Waarschijnlijk zijn wij hier in het huis van de bruid. De vader is een oude sul, maar de zeer gewikste moeder heeft alles in elkander gezet, gezorgd voor een goede „duwarie" bij het overlijden van den aanstaanden echtgenoot en alles wordt nu door den consciencieusen notaris nauwgezet op 't papier gezet. De groep aan de tafel van dit drietal alleen vormt een schilderij van buitengewone schoonheid. De bruidegom bevalt mij het minst en ik heb mij afgevraagd of Hou-

VROOLIJK GEZELSCHAP
(BUCKINGHAM PALACE TE LONDEN)

51

PRINSJESDAG

(VERZAMELING HULDSCHINSKY TE BERLIJN)

Salus Patriæ
suprema lex esto